

Mūsų laikus priimta vadinti vertimo iš vienos kalbos į kitą amžiumi. Tiesa, kiti tvirtina, kad dabar yra kosmoso, tretis — chemijos, ketvirtis — komunikacijos amžius. Tačiau ir pirmasis mūsų laikmečio apibūdinimas turi ne mažiau prasmės.

Is tiesų dvidešimtajame amžiuje žmonės ėmė bendrauti žymiai daugiau ir — ko anksčiau nebūdavo — globaliniu, visos planetos mastu. Vals tybės ir tautos yra susietos milijonais ūkiniu, politiniu, moksliniu, kultūriniu ryšiu. Ir kol žemėnai dar nešneka kokia viena bendražmogiškąja kalba, visur reikalingi vertėjai. Vertėjai padeda žmonėms susisiekėti — ir tiesiogine ir perkeltine prasme.

Nedriščiau tvirtinti, jog vertėjai atsirado šiandien ar užvakar. Nuo žilų žiliausios senovės jie tarpininkavo skirtingų kalbų, įvairių kultūrų atstovams. Kažin ar būtų ligi šiol perskaityti senovės Egipto rašmenys, jei ne mums nežinomas vertėjas, 196 m. prieš mūsų erą išvertęs egiptiečių kalba hieroglifais parašytą tekstą į senąją graikų kalbą. Tos keliasdešimt Rozetos akmenyje iškalto vertimo eilučių buvo raktas, atvėręs mums duris į pasakiškai turtingą Egipto civilizaciją, gyvavusią ne vieną tūkstantį metų.

Kai kurie senovės literatūrų kūriniai išliko tik vertimuose į kitas kalbas. Garsioje armėnų rankraščių saugykloje Matenadarane yra daug tokių rankraščių, bylojančių apie senus armėnų rašties ryšius su Graikija, Sirija ir kitais kraštais.

Mūsų literatūra nėra tokia sena, kaip graikų ar armėnų. Tačiau M. Mažvydo „Katechismusa prasty szadey“ taip pat yra nemaža dalimi sudaryta iš vertimų. Turėjo praeiti pora šimtmečių, kol verstinės knygos suformavo mūsų literatūrinę kalbą ir galėjo gimti nemirtingieji K. Donelaičio „Metai“. Po to vėl sekė šimtmetis, kai lietuvių kalba buvo leidžiamos beveik vien verstinės knygos, kol iš naujo gimė lietuvių literatūra. O paskui atėjo metas, kai lietuvių rašytojų kūrinius imta versti į kitas kalbas.

Kiekvienoje literatūroje, kokia galinga ji bebūtų, vertimai užima svarbią vietą. Vertimų imdavosi žymiausi kiekvienos literatūros atstovai. Mažai kam žinoma, kad genialusis F. Dostojevskis debiutavo literatūroje, išversdamas H. Balzako „Eugeniją Grande“. Daug vertė, jei apsiribosime rusų rašytojais, A. Puškinas, M. Lermontovas, A. Blokas, B. Pasternakas.

Zymus šiuolaikinis rusų poetas N. Tichonovas yra išvertęs A. Baranausko „Anykščių šilelį“. Antanas Venclova pateikė lietuvių skaitytojams A. Puškino „Eugeniją Oneginą“, o V. Mykolaitis-Putinas ir Just. Marcinkevičius — A. Mickevičiaus „Poną Tada“. Šitaip, per vertimus, kitų tautų literatūra užima garbingą vietą kiekvienoje nacionalinėje raštijoje.

Pasaulinės literatūros šedevrai į kitas kalbas dažnai yra verčiami iš naujo. Kiekviena nauja karta savaip perskaito nemirtingą kūrinį ir jai prireikia naujo vertimo. J. V. Getės „Fausto“ pirmoji dalis į rusų kalbą yra išversta jau dvidešimt tris kartus.

Yra daug nuostabių vertimų į lietuvių kalbą. Pradėti ši sąrašą turbūt reiktų nuo J. Ralio daugiau kaip prieš pusę šimtmečio atlikto Homero „Odisejos“ vertimo, kuris drąsiai išlaiko palyginimą su neseniai išleistu A. Dambausko vertimu.

Vienu šiuolaikinės tarybinės vertimo mokyklos etalonu sąjunginė kritika laiko N. Liubimovo atliktą F. Rablės „Gargantua ir Pantagruelio“ vertimą į rusų kalbą. Man regis, nė kiek ne prastesnis yra ir D. Urbo vertimas į lietuvių kalbą. N. Liubimovo Rablė — grakštus, šmaikštus, logiškas, išbaigtas, o D. Urbo — liaudiškas, grubokas, netašytas ir, ko gero, savo dvasia kur kas artimesnis originalui, parašytam tada dar tik besivystančia literatūrine prancūzų kalba.

Pastarieji metai apamai yra derlingi meistriškai atliktų pasaulinės literatūros vertimų, su kuriais gavo progą susipažinti lietuvių skaitytojai. Tai ir L. Vanagienės — V. Folkneris, ir R. Lancausko — E. Hemingvėjus, ir Vytauto Petrausko — T. Manas, ir Valdo Petrausko — Ch. Markesas, ir A. Merkytės — M. Prustas. Tą sąrašą galima būtų tęsti kaip iliustraciją, bylojančią apie vertimo iš vienos kalbos į kitą amžių, nors tas amžius atnešė ir dar vieną įdomią tendenciją.

Dvidešimtajame amžiuje vis daugiau atsiranda žmonių, laisvai valdančių kelias kalbas, sugebanciu kurti ne tik gimtąja, bet ir kitomis kalbomis. A. Miuntė savo „San Mikelės knyga“ (tarp kitko, jau dukart išėjusia lietuviškai) parašė angliškai, ir tik paskui išsivertė į gimtąją švedų kalbą. V. Krėvė-Mickevičius tragediją „Skirgaila“ sukūrė ir išleido iš pradžių rusų kalba. Č. Aitmatovas pats vertė savo pirmąsias apysakas iš gimtosios

VERTĖJO DIENA IR KNYGOS AMŽIUS

kirgizų į rusų kalbą, o paskutiniausias rašo jau rusiškai.

Labai sunku yra teoretizuoti apie vertimo meną — kaip ir apie kiekvieną meną. Žinoma, jei laikysime vertimą menu, o ne amatu. Mano giliu įsitikinimu, literatūra taipogi galime skirti į meną ir amatą. Ir jei amatai lengvai suvedame į kažkokias bendras taisykles, tai su menu tai padaryti yra kur kas sunkiau. Menas, manytis, visų pirma susijęs su pasirinkimo laisve. Rašytojas turi teisę pasirinkti vieną siužetą iš milijono, pats suranda žanrą, stilių. Jis turi pilną teisę pagimdyti ir numarinti savo veikėjus.

Kokios gi kūrybinės laisvės lieka vertėjui? Labai ir labai nedidelės. Tiktai gali-mybė naudotis stilistiniais žodžių atspalviais, ritmo bangavimu ar intonacijos niuansais. Net jei ir nesutinki su autoriumi, siužeto kitaip nepakreipsi. Net nepadalysi puslapinio sakinio į kelis, grakštesnius.

Vienintelė vertėjui prieinama kūrybos laisvė — nesiimti versti kūriniu, kuris jam ne prie širdies.

Taip jau yra, kad literatūra — vienintelis iš menų, išpraustas į kalbos rėmus. Jei muzika, dailė, šokis, architektūra yra suprantami kiekvienam žemės piliečiui, tai literatūros kūrinys prieinama tik žmogui, mokančiam kalbą, kuria jis parašytas.

Muzika, dailė, šokis apsieina be vertėjų. O literatūra be vertimų yra pasmerkta būti uždaryta tarp viena kalba kalbančių žmonių. Ir tik nuo vertimo priklauso, ar peržengs romanas, drama, poema nacionalines sienas.

Kūriniai, parašyti negausių tautų kalbomis, dėl tos pačios priežasties nuo seno buvo mažiau žinomi žmonijai. Jeigu K. Donelaičio „Metai“ būtų sukurti, pavyzdžiui, voikiškai, tas pilnakraujis episkas kūrinys jau tada būtų įėjęs į gyvąją Europos lite-

ratūros apytaką. O dabar jis tik pavėluotai skinasi kelią į literatūros istoriją. Ir sunkiai skinasi. Juk net dviejų šimtų tomų „Pasaulinės literatūros bibliotekoje“, kurią ne per seniausią išleido leidykla „Chudožestvenaja literatūra“ jis netilpo visas.

Taigi literatūrinė apyvarta gana ilgai vyko tik tarp gausių tautų literatūrų. O mūsų amžiuje susidarė sąlygos, kad mažytės islandų tautos atstovo H. Laksneso ar gimusio tolimame Kirgizijos aule Č. Aitmatovo knygas galėtų skaityti visas pasaulis.

Ir čia vėlgi mes galime pasakyti: vertimo amžius!

Lietuvių literatūra taip pat palengvėle skinasi kelią į platus pasaulį. Tiesa, tas platus pasaulis, kol kas, be kelių išimčių, baigiasi ties riba, padalinusia planetą į dvi ideologines stovyklas, tačiau jis vis tiek daug platesnis, nei buvo prieš pusimtį metų.

Svarbiausią vaidmenį tame mūsų literatūros posūkyje į platesnius vandenis vaidina rusų kalba. Juk beveik viskas, kas parašoma lietuviškai, anksčiau ar vėliau yra išverčiama į ją ir pateikiama sąjunginiam skaitytojui.

Pamenu, kaip Maskvoje, tą dieną, kai J. Avyžiumi buvo įteikta Lenino premija, prie jo priėjo žilas kalmukų rašytojas ir dėkojo už „Sodybų tuštėjimo metą“, sakydamas, kad romane — ir kalmukų tautos istorija. . .

Išversta į rusų kalbą, lietuviška knyga atsistoja vienon greton su rusų rašytojų kūrinių, su kitų mūsų šalies tautų rašytojų knygomis, su verstais iš užsienio kalbų kūrinių, ir tada jau tik nuo jos pačios priklauso, ar ji pakankamai gyvybinga, ar sugeba stovėti šitoje gretoje kaip lygi tarp lygių. Pavyzdžiui, E. Mieželaičio „Zmogus“, išverstas M. Svetlovo, B. Sluckio, S. Kuniajevo ir kitų rusų poetų, stojęs šion greton, savo metu padarė nemažą įtaką pačios rusų poezijos atsinaujinimui.

Nuo vertėjo daug priklauso, ar taps verstine knyga kitos literatūros faktu, bus skaitoma ir kels ginčus, ar iškart nukeliaus į apdulkėjusias lentynas. Priklauso nuo vertėjo talento, nuo jo sąžiningumo, nuo jo profesionalumo.

Iš savo patirties žinau, kokia nelengva vertėjo duona. Reikia išversti daugybę įvairiausio stiliaus autorių, kol įvaldai savo profesijos paslaptis.

Kiekviena nauja knyga atneša naujus stilistinius, semantinius klodus ir priverčia studijuoti žodynus, etnografinius veikalus ar enciklopedijas. Pavyzdžiui, bevėrsdamas J. Avyžiaus „Kaimą kryžkelėje“ išnarsčiau visą keturių storiųjų tomų V. Dalio „Tolkovyj slovar velikurus-

kovo jazyka", o dirbdamas prie S. Lemo „Slogos“ vertimo iš lenkų į rusų kalbą buvau priverstas susipažinti su tikimybės teorija ir organine chemija. Versdamas sodriąją J. Bałtušio „Sakmę apie Juza“, išstudijavau mūsų pelkių florą ir fauną ir, ko gero, pats galėčiau kaip Juza susiręsti trobą... Kiekviena nauja knyga duoda naudos kaip vertėjui, turtina literatūrinių priemonių arsenalą.

Labai svarbus vertėjui yra profesionalumas, tačiau ne kiek ne mažiau svarbus yra emocinis ryšys su verčiamu kūrinio. Reikia gerbti ir mylėti ne tik verčiamą kūrinį, bet ir aplinką, kurioje tas kūrinys gimė, — tada neįmanoma atitolti nuo jo meninio audinio, neįmanoma išduoti kūrinio, neįmanoma versti puse jėgos.

Taigi profesionalumas — vienas kertinių vertimo akmenų. Kokia gi padėtis su tuo profesionalumu mūsų respublikoje? Vertėjų kadru praktiškai niekas neruošia. Vertėjais žmonės tampa iš gryno entuziazmo, kai kurie, tiesa, išmoksta net japoniškai, bet tai greičiau išimtis iš taisyklės. Neturime ir jokios organizacijos, kuri atstovautų vertėjams. Vertėjų profesionalumas nėra skatinamas. Juk vertėjus, kurie gyvena vien iš savo profesijos, galime suskaiciuoti, lenkdami vienos ar dviejų rankų pirštus. Gerai, jei dar kuris, sulaukęs garbaus amžiaus, yra priimamas į Rašytojų sąjungą. Priimamas dažniausiai tada, kai jam jau metas galvoti apie užtarnautą poilsį...

Armėnijoje kasmet pagerbiami vertėjai, pažymimas jų indėlis į nacionalinę kultūrą. Mes gi dažniausiai pasišiūrime į titulinį knygos lapą, ieškodami vertėjo pavardės, tik užkliuvę už nerangaus sakinio ar keisto žodžio...

Vertėjo darbe būtinas ne tik talentas, bet ir profesionalumas. Galbūt vertėjo — kaip mėgėjo — padėtis kalta, kad mes ligi šiol neturime vertėjų iš gruzinų, kazachų, kirgizų kalbų. Aš jau neminiu totorių, buriatų ar kitų tautų kalbų.

Kokius vertėjus turime šiandien, kokius juos turėsime rytoj? Tai svarbu visiems — ir rašytojams, ir skaitytojams, ir leidėjams, ir, žinoma, patiems vertėjams.

Virgilijus ČEPAITIS